

RAISZ RÓZSA főiskolai gyakornok:

ADATOK MIKSZÁTH SZÓLÁSKINCSEHEZ

(Néhány csoportnyelvi eredetű frazeológiai kapcsolat Mikszáth nyelvében)

A szólások szerepével, stilisztikai értékével foglalkozó munkák gyakran hangoztatják, hogy a frazeológiai kapcsolatokat minden nyelvi réteg, mindenféle stílus szívesen használja, [1] a tudomány nyelve is. De talán leggyakrabban és legváltozatosabban a közvetlen hatásokra törekvő élő beszéd él vele. Ezért használnak szólásokat igen gyakran az írók, ha stílusukkal ilyen hatást akarnak elérni. (Gondoljunk arra, hogy Cervantes színes beszédű hőse, Sancho Pansa a közmondások tömegét idézi beszédében.)

A magyar irodalomban is azoknak az íróknak a stílusára jellemző a szólások nagyobb mérvű használata, akiknek stílusbeli eszményképük az élő beszéd szemléletessége, fordulatossága, közérthetősége. Leginkább ráillik mindez az anekdótázó Mikszáthra, akinek írásai szinte úgy hatnak, mint a társalgási köznyelv, [2] szinte a mesélő és hallgató együttlétét tételezik fel [3].

Mondatainak felépítését nem a logika szigorú szabályai határozzák meg, hanem enged szertekalandozó gondolatasszociációinak, [4] ha eszébe jut, nem áttal új gondolatot zárójelben, gondolatjelben bárhova beilleszteni. Így tesz a szólásokkal is. Mindez csak látszólag pongyolaság, inkább pajkos összekacsintás az olvasóval, közvetlen kapcsolat teremtése, ami stílusának utánozhatatlan egyéni báját adja. Bár a frazeológiai kapcsolat nem egyéni alkotás, felhasználása mégis roppant változatos lehet, ezért kell vele foglalkozni, ha egy-egy író nyelvét vizsgáljuk.

A frazeológiai kapcsolatok nem egyéni alkotások. Hogy mégis miért kell foglalkozni vele, ha egy-egy író stílusát vizsgáljuk, világos. A szó, a másik lexikológiai elem is már meglévő épülettégla, mégis kort, írót jellemez, hogy hogyan építi bele stílusába. Ha pedig így van, miért éppen az önmagában is hatásosabb szólsáknak ne lenne nagyon is egyéni a felhasználása?

A szólások használata minden esetben kettős tudati munkát kíván az olvasótól [5]. Egészében véve utal arra a jelentéstartalomra, amelyre értjük, eredeti, szavakban lévő jelentéstartalma pedig bizonyos kis meghökkenést, csodálkozásérzést kelt. Ez okozza élénk, humoros hatását. Így van ez a köznyelvben, és még fokozottabb mértékben van így Mikszáth

merész és szellemes szóláshasználatában. Műveiben a frazeológiai kapcsolatoknak óriási tömege található. Teljes feldolgozása hálás, de hosszú évek feladata lenne, ezért ragadjuk ki csak egy tárgykörből vett szólásait.

I.

SZÓLÁSOK

A tulajdonképpeni szólás fordul elő legnagyobb számban Mikszáth írásaiban, hiszen ennek a beépítése a legtermészetesebb könnyedén gördülő stílusába. A feldolgozott példák megmutatják, hogy milyen változatos helyzetekben él a szűk tárgykörből vett szókapcsolatokkal, melyeknek felhasználása azért lehet ilyen színes, mert a jelentésváltozás a szókapcsolaton, mint egységen ment végbe [6]. Ilyen körülmények között értelmét tekintve teljesen azonos, hogy azt mondja-e,

— Biztosítom, hogy kényszerűségből lógtam a Jasztrabéknál. vagy:
— „Görbüljön meg az ujjam, ha nem kényszerűségből lógtam a Jasztrabéknál” [7].

A mi fülünknek tréfásan ható, de a bajbajutott zsvány részéről komolyan elhangzó népi fogadkozás tökéletesen megváltoztatja a stílus jellegét. Meghökkenünk a szokatlan szókapcsolaton, de értelmét és hangulatát tökéletesen ideillőnek érezzük.

Nézzük meg, alakilag milyen szólásváltozatok találhatók Mikszáth műveiben.

1. Igés szerkezetek

Alaki sajátosságuk az, hogy a mondatba ragozás útján beleilleszkednek.

„Megörült Barosné, hogy a *vetés megnőtt*, amíg ő otthon sem volt. Úgy tetszett neki, Biri se idegen Mácsik iránt” [8].

A második mondat világosan elárulja, mire utal az író a *vetés megnőtt* szólással. Azt fejezi ki, hogy kifejlődött a dolog, lett belőle valami. A *vetéssel* kapcsolatos frazeológiai kapcsolatok nem ritkák nyelvünkben. (Ki mint vet, úgy arat. — Az ördög se szánt, se vet, mégis elél stb.) A *vet* ige jelentésének megváltoztatására, elvontabb értelemben való használatára is utalnak szólásaink, közmondásaink. (Ki álnokságot vet, bút arat. — Ki szelet vet, vihart arat.)

A másik Mikszáth-hasznáلتa szólás, melynek pontos megfelelőjére szólásgyűjteményeinkben nem akadtam, sokkal humorosabb nyelvi forma:

„Csakugyan ott jártunk a palánkai tisztartónál.

— No és *eresztett egy kis szórt*?” [9]

A párbeszéd szereplői Putnok környéki betyárok és a putnoki vicebiró. Tárgya természetesen rablás. A szólással is azt kérdezik, hogy adott-e valamit. A *szór* gyakori fogalom szólásainkban, hasonló értelemben a „szórt szórért”-ben fordul elő, amelyben a *szór* szó szintén

valamilyen anyagi, tulajdonbeli dolgot jelent. A szólás előfordul „A fekete város”-ban is, ahol Quendel uram így sajnálkozik:

„Szegény császár! Mennyi sok szőrt fogja most eresztetni!” [10].

(A helytelen formával Quendel hibás magyar beszédét érzékelteti.)

Változatos alakban előforduló szólásunk a „minden hájjal megkent.” Mikszáth is gyakran él vele, ha olyan hősről ír, akinek jellembeli tisztaságáért nem tenné tűzbe a kezét.

„A valóság az volt, hogy ő így is erős és hatalmas volt, *mindenféle zsírral megkent* kezei messze kiérték a városka határából” [11] — mondja a furfangos kortesvezérről, Király Jánosról. Ez az alakváltozat irodalmunkban nála fordul elő. Mivel Király János nem gonosztetteket hajtott végre, csak roppant ravasz módon irányította ügyeit, kevésbé elítélő, mint amikor Bibók Zsigmondra mondja:

„... mert, hogy Bibók Zsigmond *mindenféle rossz zsirokkal van megkenve*, afelől nem táplált kétséget” [12].

Eredete a boszorkányhittel kapcsolatos [13]. Abból a korból származik, amikor varázserőt tulajdonítottak bizonyos állati zsirokból készült kenőcsöknek. Egészen más „kenőcsre” vonatkozik a következő szólás:

„... ha valaki simán ki akart húzni a sztarosztából valamit, hát Bibókot *kente meg* előbb” [14]. Jelentése világos, hiszen ma is használjuk ezt a szólást. Van két teljesebb, többet eláruló formája is. (Kend meg a tenyerét és megnyerte az ügyedet. – Keni a bíró markát) [15]. Ezek már önmagukban is világosan a megvesztegetésre utalnak.

A régi falusi ember ruházódásával, a bőszárú gatya viselésével függ össze a ráncba szed szólás [16]. Mai jelentéstartalma: megrendszabályoz. E jelentésének magyarozatát abban kell keresni, hogy a rendkívül vastag, merev házivászon beráncolása nem volt olyan könnyű feladat, mint a mai női anyagoké. Erős kézzel kellett fogni az anyagot, hogy ki ne ugorjon. Innen ered átvitt értelme. Mikszáth sokszor használja.

Veres Pálnéről írja, akit rendkívül tisztelt:

„... összeveszett házasfelekre ráparancsolja, hogy béküljenek ki, nőtlen fiatalokat összeboronál, pipogya férfiakat *ráncbaszed*” [17].

Csanádi bácsi nevű képviselőtársáról jegyzi meg elismeréssel:

„Hajdan az öreg Deákot szokta egy-egy felszólalás után *ráncbaszedni*...” [18].

Egy harmadik nekrológiájában is előfordul:

„Intra dominium.

Úgy, hogy új, szigorú főispánt kellett kinevezni, aki *ráncbaszedje* a tekintetes urakat” [19].

Egy, a Palócföldön lejátszódó elbeszélésének szereplője is a mai köznyelvi értelemben használja:

„— Az uramtól akarnék elválni... Részeges, egész éjjeleket átdorbézol, mindenemet elherdálja.

— Hát miért nem *szedi ráncba?*” [20].

A falusi ember a természeti jelenségekkel kapcsolatos tapasztalatait is felhasználta szólások alkotására. Érdekes az a tény, hogy bár ezeknek a használata már nagyon erősen eltávolodott az eredeti jelentéstől, mégis

felidézi bennünk, ezzel is szemléletesebbé teszi azt, amire mondjuk. A Mikszáth-használta alakváltozatok Erdélyi, Margalits szólásgyűjteményeiben is előfordulnak.

A széllel kapcsolatban:

„Görgey Pál jó eleve értesült erről a hangulatról, nem tudta ugyan, *honnan fúj a szél*, de látta, hogy fúj. Ejh, majd elül a szél, és nem fognak mozogni a falevelek” [21].

A használat érdekessége az, ami egyébként nagyon jellemző Mikszáth stílusára, így tesz hasonlatainál és egyéb átvitt értelmű szóhasználatainál: nem elégszik meg az egyszeri használattal, továbbviszi az egész gondolatsorra. Erre utal a fenti szólás sokkal konkrétabb beillesztése, az eredeti képzet erősebb igénybevétele, mint az a mai nyelvhasználatban szokás.

A következő idézetben nem bontja így fel a szólást:

„De tudjuk, *honnan fúj a szél*. Ne érjem meg a holnapi napot, ha nem a sánta Maricsek szabó szítja a botránnyokat kenyéririgységből” [22].

A nagy szelet vert szólás, nézetem szerint, szóláskeveredés a szelet vet és a nagy port vert fel szólásból. Az alábbi három példa azt szemlélteti, hogy használatuk is azonos; azt jelenti, hogy híre kerekedett a dolognak.

1. „Jókai hüledezve látta, hogy egyszerre milyen *nagy port vert fel*” [23].

2. „Képzelmű, mekkora gyorsasággal szivárgott szét Rozsnyón az eset, és *milyen port verhetett fel!*” [24].

3. „Molnár Pálék kiköltözése az országból *nagy szelet vert* mindenfelé” [25].

A Mikszáth-használta igés szerkezetű szólások is a paraszti életnek nagyon sok területét ölelik fel. A most következők egy-egy falusi iparostermesterség szavaiból kerültek a köznyelvbe.

Gyakori a nagy fába vágja a fejszét mindenféle stílusban. Olyan jelentésben él, hogy nagy munkába, nagy dologba kezd. Ma már az eredeti kép, a favágás alig-alig idéződik fel bennünk, ha halljuk. Ezért tükrözi a régebbi nyelvallapot az, hogy Mikszáth mindenkor továbbfejleszti a képet, sokkal konkrétabban utal a favágás tényére, mint a mai nyelv:

„— *Nagy fába vágjuk a fejszénket* — folytatá —, de nem azért ám, hogy kegyelmetek az apró gallyait maguknak tördelgessék” [26].

„— Hiszen elvinni szívesen elviszlek, de ami a többit illeti, *roppant fába vágjad a fejszédet* — még ha aranyból van is a fejszéd” [27].

Az utóbbi idézet azért is érdekes, mert bár a fejsze hasonlat nemcsak a szólásban, hanem a mondat további részében is folytatódik, sőt az arannyal népmesei hangulatot teremt, jelentése mégis egésczen eltávolodott a konkrét munka jelentésétől, hiszen Katánghy választási cselészövése aligha nevezhető jó értelemben munkának.

A két kő közé került szólásnak szintén régebbi, az eredetére jobban mutató formája a „*két malomkő közé került*” [28] ahogy „A Noszty fiú esete Tóth Marival”-ban szerepel. Ma az az értelme, hogy két kellemetlen dolog közül kell kikeverednie. Konkrét, eredeti jelentéstartalma a

gabonamag őrlésével kapcsolatos, a két kövel összetört mag a szemléleti alapja. Ma is rendkívül expresszív.

A lépre kerül szólásnál gyakoribb a lépre csal, de szólásgyűjteményeinkben előfordul az előbbi változat is [29]. A madarászok nyelvéből vettük át. A lépesvessző ősi madárfogó eszköz, enyvvvel megkent vékony botocska, madáreleséggel meghintve. A XVII. században a legeleterjedtebb módja a madárfogásnak [30]. Hogy milyen gyakori volt, azt nemcsak a korabeli irodalomból tudjuk, hanem abból a számos szólásból is, ami emlékét a legelevenebben őrzi. (Hányja, veti magát, mint a lépes madár [31]. — Alig hányja el a lépes vesszőt, máris megfogta a madarat. — Ragadós, mint a lép. — Okos madarász idejében szedi fel a lépét [33]).

A köznapi beszédben szólásunknak a madarászokkal való kapcsolata teljesen elhomályosult, még jobban, mint a horogra került halászati vonatkozása. Mikszáth sem kelti fel használatakor az eredeti képzetet:

„— *Lépre kerültél*, Csernyiczky Mihály! — kiáltá a kis ember csuháját levetve. — *Kötözzétek meg!*” [34].

A kereket old a meggyorsuló járású szekérről vett kép [35]. A megkötött kerék a fékezés egy módja. Az eloldott kerekű, tehát hirtelen nekilendülő szekér igen szemléletesen illusztrálja a hirtelen nekiiramodó, clillanó ember mozgását is [36]. A régebbi nyelvben úgy élt, hogy valaki után megoldja a kereket. Még Mikszáth is egy mainál régibb alakot használ:

„Na, akkor már én sem állhattam tovább, elfogott a düh, összeszorítottam az öklömet . . . szerencséje, hogy *megoldotta a kereket*” [37].

A véka szó is sok frazeológiai kapcsolatunk tagja. „Budai vékával fizet. — Marok nem véka. — Véka eső, köből sár. — Marokkal a magot, nem vékával” [38] szólásainkban világos, hogy mértékegységet jelent, ellenben a következőkben nagy edényt, nagy kosarat: [39] „A nap fényét nem rejthetni véka alá. — Nem kell gyertyát véka alá rejteni. — Nem kell véka alá rejteni a tudományát” [40]. Ez a forma áll közel a mai használatához, értelmileg is megegyezik, elrejt, eltitkol. Némi alakváltoztatással, de ilyen értelemben él Mikszáthnál is.

„Üljön le, és húzza közelebb a székét, majd elmondom. Hiszen *úgy sem maradhat véka alatt*” [41].

Hasonló értelmű a belát a szita alá is, átlát a szitán alakban van meg Margalitsnál, Erdélyinél, Balassánál.

„Az egészben az a különös — vélte Boldizsár —, hogy a szakácsnéjáról és annak porontyáról nem emlékezik meg, pedig az egész világ *belát a szita alá*” [42].

A falusi embernek sok állattal kapcsolatos megfigyelése is szólássá érlelődött. Mikszáth humoros stílusában különösképpen mint túlzások szerepelnek az ilyen tárgyú ígés szerkezetek. „A fekete város”-ban ezzel az érdekes formával jellemzi az egyik lőcsei tekintélyes polgárt, Gosznowitzert uramat:

„. . . felette fősvény volt, aki *akár Krakkoig elhajtott volna egy kecskét egy petáért*” [43].

Pontos megfelelőjét gyűjteményeinkben nem találtam meg, de Margarits [44] hasonlót közöl, Szirmay Antal 1805-ös kiadásából vette

át: kecskét is kitolna krajcárért a sárból. Hogy Mikszáthnál a szólás felvidéki változata van, azt a benne lévő lengyel városnév mutatja. A megtett hosszabb út sem marad díjazás nélkül: ez a szólás krajcár helyett a hétszerte értékesebb (de így is értéktelen) petákot említi.

Frazeológiai kapcsolatainkban talán a legtöbbször említett állat a kutya. Előfordul, hogy a szólás elismerően nyilatkozik a kutya hűségéről, szolgálatkészségéről, de sokkal gyakoribb az a változat, amelyben az emberre vonatkoztatva nagyon is rosszálló, megvető értelmű a kutya fogalma. Sokszor még káromkodásképpen is használják. Magyarázataként O. Nagy Gábor [45] a török és kuruc időkben veszélyesen elszaporodott, elvadult ebeket említi, amelyek kártevéseikkel méltán kelthettek nemcsak ellenszenvet, de félelmet is az emberekben. Azt a régi hiedelmet is említi, hogy az ördög időnként kutya képében jelenik meg (még Goethe Faustjában is). A mi ördögadta és ebadta szavunk azonos jelentése bizonyítja, hogy ez a babona nálunk sem volt ismeretlen. Mikszáth is rosszálló értelmű kutyás szólásokat használ:

„Öh, de isten ellen való vétek! *Nem lesz már ebből az országból kutya se!*” [46].

„Ez a legújabb *se kutya*. Füstje lesz, szaga lesz ennek még a bécsi burgban is” [47].

A következővel azonos alakot említ Margarits:

„De én azt mondtam, amikor azok a nagy hidegek voltak júniusban, hogy nem kell búsulni, *se a telet, se a nyarat nem eszi meg a kutya*” [48].

Szitkozódásnak számít:

„Akkor *egybe meg a kutya az egész ügyet* — kiáltá, dühösen földhöz paskolva az aktákat” [49].

A kutyába se vesz, kutyának se kell is teljes lebecsülést fejez ki:

„Micsoda? A dudát adja el kend? Most, mikor a *kutyának se kell már*” [50].

„Az öregúr felemelte a puskáját, célzott, de az a kujon nyúl *kutyába se vette*, megállt makacsul egy hangyazsombék mögött, s a hátulsó lábára felágaskodva megfenyegette” [51].

A ló szintén olyan háziállat, amely kedvelt a szólásokban. Ennek egyrészt az a babonás elképzelés az oka, amely lópatásnak tartja az ördögöt (kilóg a lóláb), másrészt pedig az, hogy gyakori és hasznos állat. (Sokat a ló se bír. — Ha ló nincs, szamár is jó. — A ló négy lábon jár, mégis megbotlik.)

Ez a pár példa is mutatja, hogy a ló, a régi ember első számú segítője nem is szerepel a kutyához hasonló elítélő értelemben. Még a rossz lovat is tréfásan, nagy értéként említik:

„Kutya meg a macska — csodálkozott az alispán — *nem adnám egy vak lóért*, ha egy kicsit körülnézhetnék odabent” [52].

Mikszáth szóláshasználata ennél is továbbmegy, olyat mond a lóra, amelyet általában csak emberre szoktak:

„... Másnap, reggeli után, lócserebere következett. Nagy élvezet az, utánajárni, hogy *melyik lóban mi lakik*, hogyan egyezik a párjával alakra, színre, vérre” [53].

A szólás használatának itt megvan a maga találó stilisztikai értéke,

az író olyan emberek, olyan kor gondolkodásmódját érzékelteti, amelyben nemcsak a munkának, harcnak, közlekedésnek fő tényezője a ló, hanem sok ember szenvedélyének tárgya is. Ezt bizonyítják az itt közölt lómagasztaló kifejezései is. „Olyan ló ez, hogy csak beszélni nem tud. — Nem járás az már, ahogy jár, hanem muzsika. — Olyan a járása, mint egy kastélyos kisasszonyé” stb. [54].

Az ökör, különösen a hat ökör fogalma a magyar paraszt nyelvében az erő, másrészt a gazdaság jelképe. [Könnyű hat ökör után tolni az ekét. — Hat ökör jár ki az udvarából (gazdag)]. — Ki egy tút lop, ökröt is próbál az” [55]. Társult ugyan hozzá jámborság, sőt butaság képze is, de mindig elsősorban az erőt jelenti. Hogy szólásbeli alkalmazása konkrét jelentésétől mennyire eltávolodott, idézetünk is szemlélteti: (Fabricziusnak, Lőcse gyermek-szenátorának a feje fáj.)

„— Ne kössek egy kis tormalevelet a homlokodra? Hátha kihúzná?
— *Nem húzza azt ki nem a torma, de hat ökör sem*” [56].

Mikor az író állandósult kapcsolatot használ, látszólag kevés a dolga, hiszen már meglévő, önmagában is nagyon hatásos elemet illeszt mondataiba. Legtöbb esetben ez valóban így van, bár a szólás kiválasztása, elhelyezése is gondos mérlegelést kíván. Sokszor azonban csak látszólag él az író e mindennapi stílusjeggyel, valójában átalakítja. Így tesz Mikszáth már fent idézett sok szólással, de erre példa az ahol a madár se jár ilyen változata:

„A bújdosó egyedül maradt most töprengéseivel, fájo emlékeivel, és a bizonytalan jövő rémképeivel, a csendes Borsod megyei faluban, *ahová csak a madár jár*” [57].

Éppen Jókaival, a szabadságharc bukása után Tardonán bújdosó íróval kapcsolatban roppant stílusművészetre vall ennek a szólásnak az idézése. Maga a szólás népmesei hangulatú, a nagy útra indult mesehős-től kérdezi az anyóka, hogy hol jársz itt édes fiam, ahol a madár se jár, de ide illik azért is, mert a madarat a rab költők a szabadság jelképeként szokták idézni.

Eddig egyes állatokkal kapcsolatos szólásokról volt szó. A most következő frazeológiai kapcsolat általános állati tulajdonságon alapuló megfigyelést visz át emberre:

„... a kecskeméti főbíróval milyen *szőrmentén* beszélnek a potentátok” [58].

„A Matyej lihegett a kéjtől, lelkét édesen csiklándozta ez a *szőrmentes beszéd*” [59].

„Ha a grófnő három kívánsága ilyen különös volt, tudni illő, hogy most már az övé sem lehet *szőrmentes*” [60].

A három idézetből kiderül a szólás jelentése: a szőrmentében való bánás vagy beszéd kíméletes, óvatos, sőt sok esetben hizelgő bánásmódot jelent. Maga a kifejezés abból származik, hogy az állat szereti, ha „szőrmentében” és nem „szőr ellenében” simogatják.

Természetesen az embernek sem kellemetlen, ha csínján bánnak vele, akár tettben, akár csak szóban is. Mikszáth elsősorban beszédbeli megnyilatkozásokra érti.

Egy-egy történethez, adomához kapcsolódnak azok a szólások,

amelyekben személynevek szerepelnek. Ma már az eredeti esemény ismeretlen, ha emlegetnek is forrásukként bizonyos anekdotát, az valóságos szereplőnek csak a neve maradt meg, tettét elhomályosította az idő. [Meggyógyította, mint Maró Vera öccse lábát. — Finumfáin, mint a Spitzkóné laskája. — Félrenéz, mint Domján Peti. — Nyertünk benne, mint Bertók a csikban (vö. Margalits)]. Az a Mikszáth, akinek úgyszólván állandó jelzőjévé vált, hogy anekdotázó, nem fűz semmiféle adomát hozzá, amikor ilyen szólással él. Nála is már csak a nép által használt alapjelentés van meg. Hogy milyen nagy mértékben, az is mutatja, hogy egyik szólással magyarázza a másikat:

„— Fogja kend a dudát és hozza utánam, bizony jó helyre vezetem. A juhász a fejét vakarta.

— Azt magam is látom, de nem hagyhatom a zsákomat csak úgy a *Dóczyné ládájában*.”

Az író magyarázata: „A *Dóczyné ládája* alatt azt érti a nép, hogy valami hanyagul veszendőben van, minden elővigyázat nélkül, csak oda van csapva, mint a *Csáky szalmája*” [61].

Az utóbbi más helyen is előfordul:

„Olyan jelentékeny vagyont mégsem lehet otthagyni *Csáky-szalmának*” [62].

Veres Pálnéről írt nekrológiájában:

„... hajnalban kelt, és sokszor felkeltette a cselédeket, meg akarta mutatni, hogy az özvegyasszony jószága se *Csáky szalmája*” [63].

A következőkben Mikszáthnak a halállal kapcsolatos olyan eufémizmusaiból idézek, amelyek egyben paraszti szemlélettel alkotott, népeletből vett szokások alapján keletkezett szólások.

Az elment Földvára deszkát árulni, két változatban is szerepel nála, egyik a teljes alak:

„Nem rém ölötte a kaszás ember, hanem csak afféle kedélyes alak, ő vitte el magával a nagyapót is, a nagyanyót is *deszkát árulni Földvára*, a napamasszony kezéből is ő vette ki a kanalat örökre” [64].

Ez a kedélyeskedő használat, amelyben a Földvár egyszerűen a földet jelenti, a deszka pedig a koporsót. A tompább eufémisztikus alak a Földvárat elhagyja.

„— Bizony *letették már ökegyelmeik a kanalat*.

— Az úr is? — hebegte Görgey elhalványodva.

— Mind a ketten, azóta már *a deszkát árulják*, tegnap az asszonyt földelték el, ma az urat” [65].

Az előbbi idézetekben együtt szerepel két hasonló jelentésű szólás. A *letette a kanalat* is gyakori forma. Csendes, lemondó hangulatú:

„— Anyám meghalt?

— *Letette szegény lélek a kanalat*” [66].

Szentmihály lovának hívják faluhelyen azt a készséget, amelyen a halottat a temetőbe viszik. Mikszáth sokszor él vele valóságos értelemben is, de jelképesen is, amikor a halált érti rajta. Ezekben az idézetekben csak maga a szentmihály lova elnevezés a népi, a szemléletesen továbbvitt kép az író alkotása:

„Enmagam is érzem immár a pestis jövetelét, *Szent Mihály lovának* patái dübörögnek ereimben” [67].

„Sápadt arcán kerek, piros foltok vannak: *Szent Mihály lovának* kantárkarikái” [68].

A népnyelvben és a régiségben a kihúzzák alóla a gyékényt a halál beálltát jelentette, bizonyos egészen pontosan máig sem ismert népi szokás az alapja. Ma már a köznyelvi használatban elveszítette ezt a jelentését, sőt az egész XIX. sz. irodalma is csak tönkretesz, ellátja a baját jelentésben él vele [69]. Mikszáth is ezt adja egyik szereplője szájába, aki a nem egészen törvényes úton szolgabíróvá választott Nosztyt így vigasztalja:

„Vármegye kenyerét, aki kapja, az marja. Én se restelném, *ha én húztam volna ki alólad a gyékényt*” [70].

2. Szóláshasonlatok

A frazeológiai kapcsolatok e változatának megítélésénél O. Nagy Gábor szerint [71] nem a leglényegesebb ismertetőjegy a hasonlítás ténye és a kapcsolat közhasználatúsága. Ami a hasonlatot szóláshasonlattá teszi, az a tulajdonsága, hogy a hasonlat alapjául szolgáló fogalmat nagy mértékben túlozza. Maga a hasonlított is ugyanazt fejezné ki, mint a hasonlat egésze, de kevésbé intenzíven, színtelenebb hatást keltve. Humorosságát az okozza, hogy a legkevésbé összeillő dolgokat kapcsol össze, mintegy nyomósítva vele a megállapítást. Ezek is kerültek a közvéleménybe a falusi élet sok területéről.

A szövő asszonyok szerszáma a vetélő. Le-fel való mozgására utal a belőle keletkezett szóláshasonlat:

„A csizmadiákból (hivatalos volt) Marek József, akinek *úgy jár az* ádámcsutkája, *mint a vetélő*” [72].

A polyva a gabonaneműnek a szemet borító könnyű része, amelyet csépléskor leválasztanak róla. Viszonylag tehát értéktelen termék, szám szerint sokkal több van belőle, mint a szemből, valószínűleg ezért keletkezett a szólás: annyi a pénze, mint a polyva.

A szabadkai erdőben élő „török basáról” is így nyilatkoznak „A fekete város”-ban:

„*Annyi a pénze, mint a polyva*, és olyan könnyen adja ki, mint egy katonatiszt” [73].

Kopereczky anyagi helyzetét így festi az író:

„A három gyöngy eszerint megmarad, s ha a prágai örökséget átveszi, ami kis idő kérdése, *annyi pénze lesz, mint polyva*” [74].

A falusi kenőasszonyok, javasasszonyok műveletét örökíti meg a „mintha hájjal kenetnék” olyan értelemben, hogy nagyon jóleső dolgot mívelnek vele, hízalgőt mondanak neki. Mikszáth jellemző készségét bizonyítja, hogy éppen olyan szereplőivel kapcsolatban használja, akik nem vetik meg a külsőségeket, hízalgést:

„De már csak azt nem tesszük — tiltakozott Tóthné, kit egészen elbájolt a bizalmas „asszonynéném” megszólítás, *mintha hájjal kenetnék*” [75].

Pongrácz István grófnak az esik jól, ha saját szája íze szerinti beszédet hall:

„— Vitéz bátyámuram! Eljöttem udvarodhoz, hogy itt oldaladnál megtaláljam a szerencsét . . .

Minden szó *olyan volt, mintha hájjal kenégetnék a hátát*” [76].

Szintén a gyógyításnak, illetve az ájult, elalélt ember felébresztésének módját őrzi a következő szóláshasonlat is:

„. . . úgy hatott Lacira a fölcillant remény után, *mintha egy dézsa vízzel öntötték volna nyakon*” [77].

A hirtelen ért kellemetlen meglepetést szoktuk kifejezni a hidegvízzel kapcsolatos hasonlatokkal. A fenti helyzetben használatát szemléletessé teszi a felcsillanó reménnyel való ellentétpárba állítása.

A szóláshasonlatok legnagyobb része is növényekkel, állatokkal kapcsolatos.

Növényekkel, növények részeivel:

Mikszáth egyik első művében így teszi szemléletessé a közigazgatás megnyilatkozását:

Az ítéletek *„teremnek, mint a gomba”* [78].

Quendel apó, a felvidéki polgárból lett újnemes pedig vidékének jellegzetes gombafajtáját használja hasonlatában:

„Dehogy ülöm, dehogy ülöm — pattant fel Quendel úr egyszerre minden tiszteletről és udvariasságról megfélelkezve. Hiszen nem ettem kefét, hogy én most *üljek, mint a pecérke gomba a fűbe*, amikor járhatok aranyban hasig” [79].

A mindennapi beszédben is gyakoriak a következők:

„*Szépek, üdék, mint a cseresznyék*, domine. Igaz, ami igaz! [80].

„Csak a csikó szemei csillogtak a sötétben szomorúan, kis teste *reszketett*, vonaglott a félelemtől, *mint a nyárfalevél*” [81]. Van rá eset, hogy a hasonlítotat elhagyja, de a gyakoriságából és a szöveggörnyezetéből érthető, mire céloz.

„A Sztelkovics vaskereskedő édesanyja tavaly fordult be a kilencvenes évekbe, és most is *olyan, mint a makk, hát* akárhogy van is, tudnia kell valamit a halál ellen” [82].

A következő változatban azonban már szóláskeveredés történt. Eleven, mint a csik, — piros, mint a rózsa — egészséges, mint a makk — mondjuk.

„*Olyan eleven, piros, mint a makk*” [83].

A körteképű összetétel nem ritka a népnyelvben, mégsem akadtam rá szólásgyűjteményeinkben az *„. . . olyan ábrázattal bírt, mint egy budai körte . . .”* [84] szóláshasonlatra, de hogy valóban állandó kapcsolat, azt bizonyítja népi, gúnyolódó hangja és a benne szereplő városnév. (Analog esete a kis emberre használt hegyaljai szólás: „olyan, mint egy rakamazi krumpli.”)

A szólásirodalomból szintén hiányzik a beleillik, mint a görcs a fába, szólás. A megfigyelés, amit rögzít, föltétlenül népi esetre utal. Mikszáth valószínűleg szűkebb hazájából hozhatta magával, mint nyelvének sok más elemét.

„Putnokon Szabó Mihályt újra megválasztották, mert *úgy beleillet ő ebbe az állásba, mint a görcs a fába*” [85].

Az állatokkal vagy testrészeikkel kapcsolatos csoport is roppant népes, és az egyes állatfajok területén is nagyobb a változatossága, mint az előzőleg tárgyalt igés szerkezeteknek. Természetesen a kutya és a ló itt is előfordul, mint hasonlító:

„*Restellem, mint a leforrázott kutya*, mert én biztattalak bele, hogy van ott leves” [86].

„Klőster kisasszonynak a sejtés volt a legkedvesebb csemegéje. A tudás csak kielégítette, de a sejtés izgatta. Töprengett rajta, *rágta, mint a kutya a csontot*” [87].

A „hamar lú lett, mint a szegény ember csikaja” [88] szóláshasonlat ugyan, de nem a hasonlítás adja benne a stilisztikai értéket, hiszen használata teljes egészében átvitt értelmű. Hosszabb idézetből ez jobban kitűnik:

„*Hamar lú lett, mint a szegény ember csikaja* — felelte a kocsis a maga észjárása szerint, nyilván a rözsekölegre célozván, amelyet a leánynak cipelnie kellett.”

Más háziállatokkal kapcsolatos szóláshasonlatai:

„... Bezárkózott rettenetes kevélységével a szobájába, *úgy tombolt ott, mint egy megdühödött bika*” [89].

„*Szelid volt, mint a bárány*, s titkolózva húzott ki a bundája alól egy valóságos kis puskát” [90].

„Ugyan eredj, te golyhó, hiszen az a leány *olyan ártatlan, mint egy maszületett bárány*” [91].

„Fekete fellegek nyargaltak az égbolton, keletről nyugatra. *Olyan sötétség volt, mint a kos szarvában*” [92].

„— Eredj no. Még megfojtasz. De hát *ne ugrálj, mint a Máriássy Gábor kosa, mikor sőt látott*” [93].

„A nemzetiségek rögtön kicsinyek lettek, és *meglapultak, mint a siket malac a rozspan*” [94].

„A harmadik lap, a Vahot Imre-féle „Pesti Divatlap”, mely ellen alapjában a mozgalom megindult, mélyen *hallgatott, mint a „siket malac a rozspan*” — ahogy magát Lisznyay kifejezte” [95].

„A kulcsárné kisírt *szemei*, melyek *olyan vörösek voltak, mint egy öreg nyúlé*, eléggé mutatták, hogy a faluban szállongó pletykát... fantáziájuk kiegészítette” [96].

„...megjött ma az úr, és *rosszkedvű mint a pulykakakas*” [97].

Nemcsak háziállatainak, hanem erdők, mezők, vizek kisebb élőlényeinek tulajdonságait is megfigyeli a falusi ember. Ezekkel kapcsolatos tapasztalatai alkotják a következő szóláshasonlatok alapját, melyek igen szemléletesek a közlést. Mikszáth műveiből erre számtalan példát lehetne idézni, hadd álljon itt néhány mutatóban:

„— Rosszul spekuláltam — mondogatta magában.

— *Eleibe kell menni a szerencsének, mint a vadgalambnak*” [98].

„*Kláríka elvörösödött, mint a rák*, aztán odalépett...” [99].

„*Rozália nyomban utána elvörösödött, mint egy rák*. Eszébe jutott,

hogy ez olyan bolond mondat volt, mintha nem tartaná bajnak, hogy nem lesz katonáné, mivelhogy Fabriczius sem katona” [100].

„Preszton nagyon sokáig nem jött, ami bosszússá tette, már éppen egy ajtóórt akart elszalasztani érte, midőn előcammogott:

— *Úgy jársz, mint a rák az élesztővel - förmedt rá az alispán*” [101].

„Fesztyék semmiben sem korlátozták, *úgy élt köztük, mint a hal a vízben* —, de hát ezt is elúnja az ember” [102].

„*Úgy örültek, hogy az ifiasszony fürge, mint a gyík, egészséges, mint a makk*” [103].

„Éppen csak ez kellett a jámbor Matykónak, hogy az ő becsületébe gázoljanak, *felvágják ezzel a nyelvét, mint a szajkóét*” [104].

„S az (Mácsikné) olyat esett az udvarban, hogy alétlan, élettelenül *terült el a sárba, mint a béka*” [105].

„*A lengyel megérzi a veszedelmet, mint a béka az esőt*” [106].

„*Víg, mint a mókus, mintha csakugyan ki volna cserélve*” [107].

„... egy perc alatt *nyüzsögni látszott az egész hatalmas épület, mint egy megrúgott hangyaboly*” [108].

„Mimike egészséges, s olyan *eleven* lett látásomra, *mint a gyík, s úgy sürgött, forgott körülöttem, mint a karika*” [109].

„Egész rajok jöttek naponként, és *mindent fölettek, mint a sáskák*” [110].

„A bölcsesség korbácsával megcsapta azt a vadállatot, melynek önzés a neve, és az szép csendesen *összezsugorodott, mint a sün*” [111].

„*Szaporák az ilyen németek, mint az egerek*” [112].

„— Asszonyok és lányok, *ne mozogjanak kegyelmetek, mint a kukacok*” [113].

A Mikszáth-használta gasztronómiai tárgykörből vett szóláshasonlatok is a parasztember szemléletét, megfigyelését tükrözik. Alaptalan az a vád, amellyel Gyulay Pál illetve Jókai életrajza megjelcnésekor, hogy hasonlatait kizárólag az enni-inni valók köréből veszi. Valóban előfordulnak nála ilyenek, de ezek nagy része állandósult frazeológiai kapcsolat:

„... ettől az embertől *úgy reszketett, mint a kocsonya*” [114].

„Most már semmi a szolgabíró. A viceispán sem nagy úr már, sőt a képviselői pozíció is *besüppedt, mint a kis tűznél sült pampuska*” [115].

„*Úgy fog aludni mellettük, mint a tej*” [116].

„... A te becsületed *olyan tiszta, mint a frissen szűrt tej*” [117].

„*Olyan jó lesz, mint a falat kenyér. Olyan puha lesz, mint a vaj, amely egyformán engedi magát rákenni fehér és fekete kenyérré*” [118].

„Hanem mind a kettő *olyan jó ember volt, hogy kenyérré lehetett volna őket kenni, mint a puha vaj*” [119].

„Hét óra felé kiértek a vasútra. Általában *úgy bánt vele Menyus, mint valami hímes tojással*” [120].

„Majd *elviszem én Sárospatakra olyan szépen, mintha hímes tojás volna*” [121].

„... *úgy kell azzal bánni, mint az iratos tojással*” [122].

„... amelyet a viceispán úr mondott előbb, s mely *úgy hasonlított ehhez, mint az egyik tojás a másikhoz*” [123].

3. Teljes mondat alakjában előforduló szólások

Köztudomású, hogy a szólások és közmondások különbségét nem az a külsőleges tény adja, hogy az előbbi általában nem teljes, az utóbbi pedig teljes mondat. Szép számmal fordul elő a szólások közt is olyan, amely önmagában is teljes mondat értékben szerepel. Az ilyen szólások jelentése az indulatszavakhoz, fekiáltásokhoz áll közel" [124]. Inkább érzelmi, indulati, mint közlő megnyilatkozások. Ebből következik, hogy az elő beszéd legsajátosabb eszközei közé tartozik, ezért él vele oly szívesen Mikszáth.

Kifejezhet ellenkezést:

„Ohó! *Nem oda Buda! Nem úgy verik a cigányt!*” [125].

Beletörődést:

„— Áll a dolog, komiszárius uram. *Eb, aki megbánja*” [126].

Megvetést:

„Ferenc? Én is Ferenc, te is Ferenc, a császár is Ferenc. *Mit tudom én abból, melyik malac, ki ökre*” [127].

„... egy erős, edzett fajnak roppant jövőjét tudta élénk színekkel kifesteni, azon az alapon, hogy *hulljon a férgese*” [128].

„Szem nem látta, fül nem hallotta pompa lesz — mondják — az esküvőn.

Δ pékné kívánta úgy.

Óh jaj, *minek köhög a légy, mikor tüdeje nincsen*” [129].

„Kifacsart citrom már Thököly uram, akivel *a kutya se törődik*” [130].

Tréfás dicsekvést:

„No, ne olyan fennen, atyafiak, *engem se a gólya költötte!*” [131]

„Látván ezt Leviczky az U-ra terített asztal másik szárnyán, mint-hogy *őt sem a gólya költötte*, rálicitált ellefelére a jó kedvével” [132].

Figyelmeztetést:

„Hulik uramat a zöldszemű szörnyeteg (féltékenység) kínozta, a dévajabb tanácsnokok figyelmeztették célozgató tréfáikkal: *Szikrák hullnak a házfedélre, Hulik öcsém!* vagy: *Macska van a kéményben a háj mellett*” [133].

Gúnyos értelmű elismerést:

„Tudták már azok száz év előtt is, *mire megy rá a légy*” [134].

„Mert tudja az Akadémia, *mitől döglök a légy*” [135]. (Vö. [136]).

Fenyegetést:

„— Majd elkopik az a fekete ruha — vélte Sváby uram. *Láttam én már karón varjút!*” [137].

II.

K Ö Z M O N D Á S O K

A közmondások kisebb számban fordulnak elő Mikszáth műveiben, mint a tulajdonképpeni szólások, ennek magyarázatát magának a két frazeológiai kapcsolatnak a sajátosságai adják meg. A szólást rendkívüli stilisztikai mozgékonyossága alkalmassá teszi arra, hogy úgyszólván min-

denféle stilisztikai helyzetben használjuk. A közmondás logikai, bölcselkedő jellegű, ezért túlságosan gyakori használata nehézkessé teszi a stílust. Mikszáth nagyon találóan olyankor él vele, amikor ilyen módon tömörebben fejezhet ki egy-egy megállapítást, a nép által is felfedezett igazságot. A következő közmondást a szövegekörnyezet is világossá teszi:

„Bizony bolondot tett, mert polgármesterségig is fölvihette volna, olyan becsületes, derék fiú. S még azt mondják, hogy *az alma nem esik messze a fájától*” [138].

A svihák gondolkodású idősebb Noszty szájába a közmondást visszafelé fordított értelemben adja:

„— Azt a fiút rosszul nevelted. *Az alma messze esett a fájától.*

„— Rossz közmondás — felelte Noszty kedvetlenül. Ha az almafa a dombon áll, bizony az almája könnyen elgurulhat a lejtőn messzire, de ha kiegyenesítik a talaját, hát nem gurul el” [139].

Egyecs alakjainak kedvelt szavajárásai vannak. Ilyen Lestyák Mihály is, aki mindent a „tiszteletreméltó Senecától” eredőnek vél. Ezt hiszi a középkorias paraszti szemléletet tükröző közmondásról is, ezzel a ma már úgy is humoros kapcsolat komikumát fokozza:

„— Ej — felelte Lestyák Mihály bosszúsan — azt mondta a tiszteltreméltó Seneca, *az asszonyoknak elég, ha annyit tud, hogy ha rácsorog az eső, be kell menni az eresz alá*” [140].

A kistermetű, hirtelen haragú embertípust jellemzi a nép nagyszerű képalkotó fantáziájával, mikor ezt mondja rá: „a kis csupor hamar felforr.” Gyulay Pálra ereszti meg sokszor így gúnyja nyilát, de más helyen is használja:

„*A kis csupor hamar felforr, méregbe jött a bíró . . .*” [141].

Más helyen maga igyekszik a közmondás eredetére magyarázatot találni:

„Magyar eleinknek olyan hatáságaik voltak, melyek mindent elszedtek céljaikra, amit eleink maguk el nem költöttek, innen származhat a közmondás:

„*Csak az a mienk, amit megesziünk*” [142].

A következő idézetben szereplő közmondást szinte szólásszerűen használja, nem az évszázados, leszűrt igazságot akarja hangoztatni, csupán expresszívabbá tenni a stílusát:

„Görgey György rokonszenvesnek találta a fiatal Fabricziust, illő gyöngéden akart vele bánni, s egy kis karcolással megelégedni, de ahogy *evés közben jön meg az étvágy*, a kemény acélpengék csattogása megmámorosította, szemei szikrát hánytak, mint az egymást horzsoló kardok” [142].

Kisebb-nagyobb egyéni alakváltoztatásokat még a közmondásokon is végez.

„Meg vagyon írva, nagyságos asszonyom! *S ami meg vagyon írva . . .*

— No, mi van azzal?

— *Azt a macska se vakarja ki*” [143].

Ugyancsak a matrikulai bejegyzésről jegyzi meg:

„*Ezt már onnét a macska se kaparja ki*” [144].

A magukat nagyratartó helyi diktátorokra mondja egy közmondásnak több változatát is:

„Hja, no! *A róka is tisztartó a maga lyukában*” [145]. Másutt:

„Tudja meg édes úr, hogy *a kakas szemetjén a tyúk is valami!*” [146].

Gyakori közmondásnak kevésbé használt megfelelőjét említi:

„*Kutya harapását, szőrével kell gyógyítani*” [147].

„*Vadmacska harapását, vadmacska nyálával kell gyógyítani. Nosztyval kell összeboronálni a Marikát*” [184].

Kisebb változtatásokat tesz a szöveggörnyezetnek megfelelően:

„Gratulálok önagyságának, de azért *nem eszünk egy tálból cseresznyét*” [149].

„— Hja, *minek eszel akkor egy tálból cseresznyét a nagy urakkal, ha a szokásaikat nem tudod*” [150].

„— *Nem mindig az a legény, édes fiam, aki üt, hanem az, aki állja*” [151] — mondja birkózással kapcsolatban, tehát nem átvitt értelemben.

„— Ej, semmi az — *biztatta Mravucsánné — csak bátran, lelkem, köhögje ki magát! Kuc, kuc! a köhögést és a szegénységet nem lehet eltitkolni*” [152].

A mindennapi beszédben kevésbé gyakori, de Mikszáth által nagyon kedvelt közmondás Margaritsnál is megtalálható [153].

Változatai: Szegénységet meg köhögést, nem lehet eltitkolni. — Köhögést, sántaságot, szegénységet, senki el nem titkolhatja. — Négyet nem lehet eltitkolni: tüzet, szeretetet, köhögést, szegénységet.

Sorolhatnám az ismert közmondásokat műveiből: „*Addig jár a korsó a kútra, míg eltörik.*” — „*Zsákok a feltjaikra találnak*” [154]. *Kettőn áll a vásár*” [155] és így tovább.

Mindezek csak bizonyítékok arra, hogy már egyetlen nyelvi eszköz nem is változatos tárgykörű használata, milyen sokat jelent egy-egy írás színessé tételében. A style coupe, a laza mondatszerkesztés, amelybe olyan jól beleillenek az állandósult frazeológiai kapcsolatok, nem lehet stílusa az elvont, bölcséleti jellegű szépirodalomnak, de igenis a közvetlen, népi hangú vagy szatirikus elbeszélésnek. Ilyen Mikszáth stílusa. És, hogy milyen mértékben befolyásolják stílusának jellegét egy tárgykörből vett frazeológiai kapcsolatait, azt illusztráltam néhány példával.

J E G Y Z E T E K

- [1] Tolnai Vilmos: A szólásokról. Bp. 1910.
- [2] Balázs János: A stílus kérdései. [„Ált. Nyelvészet...”] Akadémiai Kiadó. Bp. 1956. 151.
- [3] Szilágyi Ferenc hozzászólása. Uo. 285.
- [4] Zolnai: Nyelv és stílus. — 96. Gondolat.
- [5] O. Nagy Gábor: A frazeológiai kapcsolatok stilisztikai szerepe. Pais emlékkönyv, 539—544.
- [6] O. Nagy Gábor: Mi a szólás? MNy. 1954. 110.
- [7] Mikszáth: Az apám ismerősei. Krk. II. 16.
- [8] Mikszáth: Nemzetes uraimék. Krk. II. 161.
- [9] Mikszáth: Nagy kutya a vicebíró. Krk. VIII. 66.
- [10] Mikszáth: A fekete város. OK. II. 43.
- [11] Mikszáth: Két választás Magyarországon. Krk. IX. 52.

- [12] Mikszáth: A fekete város. I. 250.
 [13] O. Nagy Gábor: Mi fán terem? Gondolat, 143.
 [14] Mikszáth: A fekete város. II. 173.
 [15] Margarits: Magyar közmondások. Bp. 1896. 411.
 [16] O. Nagy: Mi fán terem? 286.
 [17] Mikszáth: Az én halottaim. Révai, 1910. 191.
 [18] Mikszáth: Az én halottaim. Révai, 1910. 339.
 [19] Mikszáth: Az én halottaim. Révai, 1910. 328.
 [20] Mikszáth: A vén gazember. Révai, 101.
 [21] Mikszáth: A fekete város. II. 316.
 [22] Mikszáth: Elbeszélések. SzK. 1954. 405.
 [22] Mikszáth: Jókai Mór élete és kora. Révai, 1907. I. 234.
 [24] Mikszáth: Elbeszélések. 419.
 [25] Mikszáth: Demokraták. Krk. X. 20.
 [26] Mikszáth: Nemzetes uraimék. 111.
 [27] Mikszáth: Két választás... 67.
 [28] Mikszáth: A Noszty-fiu esete Tóth Marival. Révai Könyvkiadó NV. II. 13.
 [29] Margarits: Im. 506.
 [30] Erdélyi: Magyar közmondások könyve. Bp. 1851. 266.
 [31] Kertész Manó: Szokásmondások. Bp. 1922. 22.
 [32] Dugonits: Magyar példabeszédek... Szeged, 1820. 201.
 [33] Erdélyi: Im. 266.
 [34] Margarits: Im. 505—506.
 [34/a] Mikszáth: Kísértet Lublón. Krk. V. 60.
 [35] O. Nagy: Mi fán terem? Gondolat, 187.
 [36] Kertész: Im. 41.
 [37] Mikszáth: Elbeszélések. 429.
 [38] Margarits: Im. 735.
 [39] Balassa József: A magyar nyeiv szótára. Bp. 1940. 359.
 [40] Erdélyi: Im. 419, Margarits: Im. 753.
 [41] Mikszáth: Páva a varjúval. Krk. V. 155.
 [42] Mikszáth: Szent Péter esernyője. Krk. VII. 65.
 [43] Mikszáth: A fekete város. I. 149.
 [44] Margarits: Im. 446.
 [45] O. Nagy: Mi fán terem? 211.
 [46] Mikszáth: Az eladó birtok. Krk. V. 129. 69.
 [47] Mikszáth: Farkas a Verhovinán. Krk. IV. 145.
 [48] Mikszáth: Két választás... 97.
 [49] Mikszáth: A lohiniai fű. Krk. III. 28.
 [50] Mikszáth: Elbeszélések. 116.
 [51] Mikszáth: Két választás... 24.
 [52] Mikszáth: A fekete város. II. 30.
 [53] Mikszáth: A fekete város. I. 264.
 [54] Mikszáth: A fekete város. I. 264.
 [55] Margarits: Im. 593.
 [56] Mikszáth: A fekete város. II. 265.
 [57] Mikszáth: Jókai... I. 268.
 [58] Mikszáth: A beszélő köntös. Krk. III. 241.
 [59] Mikszáth: Az apám ismerősei. 14.
 [60] Mikszáth: Páva a varjúval. 157.
 [61] Mikszáth: A fekete város. II. 124.
 [62] Mikszáth: A fekete város. II. 235.
 [63] Mikszáth: Az én halottaim. 197.
 [64] Mikszáth: A zöld légy és a sárga mókus. Krk. VIII. 84.
 [65] Mikszáth: A fekete város. I. 323.
 [66] Mikszáth: Szent Péter esernyője. 18.
 [67] Mikszáth: A fekete város. I. 309.
 [68] Mikszáth: Elbeszélések. 236.
 [69] O. Nagy: Mi fán terem? 136.

- [70] Mikszáth: Noszty... 125.
 [71] O. Nagy: Mi a szólás? 110.
 [72] Mikszáth: Két választás... 154.
 [73] Mikszáth: A fekete város. II. 7.
 [74] Mikszáth: Noszty... 121.
 [75] Mikszáth: Noszty... II. 161.
 [76] Mikszáth: Beszterce ostroma. Krk. VI. 25.
 [77] Mikszáth: A két koldusdiák. Krk. III. 117.
 [78] Mikszáth: A batyus zsidó lánya. Krk. I.
 [79] Mikszáth: A fekete város. II. 43.
 [80] Mikszáth: Farkas a Verhovinán. 132.
 [81] Mikszáth: Az eladó birtok. 79.
 [82] Mikszáth: A fekete város.
 [83] Mikszáth: Elbeszélések. 211.
 [84] Mikszáth: A lohinai fű. 12.
 [85] Mikszáth: Nagy kutya a vicebíró. 61.
 [86] Mikszáth: Az eladó birtok. 116.
 [87] Mikszáth: A fekete város. 138. II.
 [88] Mikszáth: Nagy kutya a vicebíró. 64.
 [89] Mikszáth: Elbeszélések. 405.
 [90] Mikszáth: Nemzetes uraimék. 90.
 [91] Mikszáth: A fekete város. 274. II.
 [92] Mikszáth: Kísértet Lublón. Krk. V. 50.
 [93] Mikszáth: A fekete város. II. 279.
 [94] Mikszáth: Noszty... II. 68.
 [95] Mikszáth: Jókai... I. 151.
 [96] Mikszáth: Noszty... I. 111.
 [97] Mikszáth: Noszty... I. 112.
 [98] Mikszáth: Két választás... 16.
 [99] Mikszáth: Két választás... 60.
 [100] Mikszáth: A fekete város. II. 87.
 [101] Mikszáth: A fekete város. I. 307.
 [102] Mikszáth: Jókai... II. 253.
 [103] Mikszáth: Szent Péter esernyője. 99.
 [104] Mikszáth: Szent Péter esernyője. 71.
 [105] Mikszáth: Nemzetes uraimék. 101.
 [106] Mikszáth: Beszterce ostroma. 171.
 [107] Mikszáth: A kis primás. Krk. IV. 85.
 [108] Mikszáth: Elbeszélések. 279.
 [109] Mikszáth: Elbeszélések. 435.
 [110] Mikszáth: Nemzetes uraimék. 129.
 [111] Mikszáth: Nemzetes uraimék. 144.
 [112] Mikszáth: Noszty... 271. I.
 [113] Mikszáth: Noszty... 224. II.
 [114] Mikszáth: Nemzetes uraimék. I. 206.
 [115] Mikszáth: Két választás... 14.
 [116] Mikszáth: Nemzetes uraimék. 206.
 [117] Mikszáth: Noszty... I. 93.
 [118] Mikszáth: Szent Péter esernyője. 37.
 [119] Mikszáth: Galamb a kalitkában. Krk. IV. 9.
 [120] Mikszáth: Két választás... 54.
 [121] Mikszáth: A két koldusdiák. 151.
 [122] Mikszáth: A kis primás. 93.
 [123] Mikszáth: Noszty... I. 192.
 [124] O. Nagy: Mi a szólás? 110.
 [125] Mikszáth: Noszty... II. 65.
 [126] Mikszáth: Az apám ismerősei. 16.
 [127] Mikszáth: Noszty... II. 107.
 [128] Mikszáth: Noszty... II. 152.

- [129] Mikszáth: Noszty... II. 285.
- [130] Mikszáth: A fekete város. I. 99.
- [131] Mikszáth: A fekete város. II. 39.
- [132] Mikszáth: Két választás... 122.
- [133] Mikszáth: A fekete város. I. 154.
- [134] Mikszáth: Nemzetes uraimék. 92.
- [135] Mikszáth: Demokraták. Krk. X. 23.
- [136] Mikszáth: Beszterce ostroma. 61.
 Mikszáth: Farkas a Verhovinán, 130.
 Mikszáth: Noszty... I. 25.
 Mikszáth: Prakovszky, a siket kovács. Krk. VIII. 147.
- [137] Mikszáth: A fekete város. I. 270.
- [138] Mikszáth: Beszterce ostroma. 129.
- [139] Mikszáth: Noszty... I. 59.
- [140] Mikszáth: A beszélő köntös. 228.
- [141] Mikszáth: A fekete város. I. 111.
- [142] Mikszáth: A fekete város. I. 180.
 Mikszáth: A fekete város. I. 178.
- [143] Mikszáth: Elbeszélések. 338.
- [144] Mikszáth: Nemzetes uraimék. 87.
- [145] Mikszáth: Két választás... 74.
- [146] Mikszáth: A zöld légy... 85.
- [147] Mikszáth: Kísértet Lublón. 41.
- [148] Mikszáth: Noszty... II. 279.
- [149] Mikszáth: A vármegye rókája. Krk. I. 143.
- [150] Mikszáth: Páva a varjúval. 159.
- [151] Mikszáth: A fekete város. I. 297.
- [152] Margarits: Im. 465.
- [153] Mikszáth: A fekete város. I. 95.
- [154] Mikszáth: A fekete város. I. 153.
- [155] Mikszáth: Két választás... 120.